

УДК 378.147:373.3.011.3 – 051
DOI: 10.24919/2313-2094.5/37.102647

Зоя ШЕВЦІВ
orsid.org/0000-0002-0745-4625

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті представлено окремі аспекти професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи у вищому навчальному закладі до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу. Зокрема зосереджено увагу на розкритті значущості навчальної дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки» за аналогічним авторським підручником. Проаналізовано сутність і роль здоров'язберігальних технологій. Окреслено актуальність використання у навчальному процесі інтерактивних методів навчання з метою формування у студентів навичок до реабілітаційно-корекційної роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: «Основи інклюзивної педагогіки», теоретичні й практичні аспекти професійної підготовки, інтерактивні технології навчання.

Зоя ШЕВЦІВ

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К РАБОТЕ В ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье представлены отдельные аспекты профессиональной подготовки будущего учителя начальной школы в высшем учебном заведении к работе в инклюзивной среде общеобразовательного учебного заведения. В частности, сосредоточено внимание на раскрытии значимости учебной дисциплины «Основы инклюзивной педагогики», по аналогичному авторскому учебнику, Проведен анализ сущности и роли здоровьесберегательных технологий. Определены актуальность использования в учебном процессе интерактивных методов обучения с целью формирования у студентов навыков к реабилитационно-коррекционной работы в инклюзивной среде общеобразовательного учебного заведения.

© Шевців Зоя, 2017

Ключевые слова: *«Основы инклюзивной педагогики», теоретические и практические аспекты профессиональной подготовки, интерактивные технологии обучения.*

Постановка проблеми. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року зазначається, що нагальною освітньою потребою є розширення практики інклюзивного навчання у системі загальної освіти. Інклюзивне навчання розглядається як спеціально організований та керований навчальний процес взаємодії учителя та учнів у загальноосвітній школі загального типу, в результаті якого відбувається задоволення індивідуальних освітніх потреб усіх учнів. Серед різноманітних видів робіт професійної діяльності вчителя початкових класів в таких умовах є корекційна та реабілітаційна допомога молодшим школярам у соціалізації, оздоровленні та відновленні порушених психофізичних функцій та поведінки, причому враховуються лише освітні потреби, а не види захворювань. Тому провідним завданням вищого навчального закладу є забезпечення високої якості професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми загальної підготовки студентів до професійної педагогічної діяльності висвітлені у працях таких науковців, як Л. Вовк, В. Гриньова, М. Євтух, І. Зязюн, В. Сластьонін, Г. Троцько та ін. Дослідженню проблеми залучення дітей з обмеженнями здоров'я до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, можливостей психолого-педагогічного супроводу таких дітей, їх реабілітації та соціалізації присвячені праці В. Авілова, Віт. Бондара, І. Демченко, В. Зарецького, І. Іванової, Н. Козлова, А. Колупаєвої, І. Купрієвої, В. Ляшенко, О. Мартинчук, Ю. Найди, В. Синьова, О. Столяренко, Н. Судакової, О. Таранченко та ін. Проте в науково-практичній літературі, присвяченій проблемі інклюзивної освіти, відсутнє висвітлення реабілітаційної спрямованості соціально-педагогічної діяльності вчителя початкових класів на уроках в інклюзивному класі.

Мета статті – висвітлення окремих теоретико-практичних засад професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу. Завдання дослідження: здійснити аналіз нормативних державних документів з професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу; розкрити сутність і значущість нових педагогічних знань – інклюзивна педагогіка для професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи в інклюзивному освітньому середовищі загальноосвітнього навчального закладу; обґрунтувати вплив змісту навчального

матеріалу з дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки» на формування у майбутнього вчителя початкової школи умінь та навичок використовувати здоров'язбережувальні технології навчання, а відтак підготувати їх до роботи в інклюзивному середовищі.

Результати досліджень. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи відбувається за Державним та Галузевим стандартом підготовки фахівців з галузі знань 01 «Освіта, стандартів вищого навчального закладу» за спеціальностями 013 «Початкова освіта», відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) та освітньо-професійної програми (ОПП). У державних нормативних документах визначається нормативний зміст професійної підготовки фахівця та вимоги до його компетентності, змісту, обсягу, рівня професійної підготовки.

Аналіз навчального плану професійної підготовки вчителя початкової школи свідчить, що його зміст не спрямовується на підготовку майбутнього фахівця до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу. Дійшли висновку, що упровадження інклюзивної освіти ускладнюється низкою ще нерозв'язаних проблем. На думку Н. Ашиток, серед інших проблем, вагомою є недостатня готовність вищого навчального закладу до підготовки фахівців, потрібних для роботи в умовах інклюзії [1, с. 9]. Погоджуємося з думкою педагога, що педагогічний процес ВНЗ необхідно вибудовувати так, аби студенти оволодівали інтерактивними формами навчання, формували необхідні особистісні якості і професійні компетентності вчителя початкової школи, який ефективно виконував би професійну діяльність в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу.

При цьому, за твердженням З. Курлянд, зміст педагогічного процесу ВНЗ має проходити за законами моделювання, бути максимально наближеним до дійсності [4, с. 90]. Погоджуємося з думкою педагога і вважаємо, що підготовка майбутнього вчителя початкової школи має мати професійну спрямованість, а кожен навчальний предмет має орієнтувати студента на майбутню професійну діяльність, готувати його до виконання професійних функцій, до оволодіння необхідними знаннями, вміннями та навичками.

Отже, запровадження інклюзії в освітній простір створює певні проблеми підготовки висококваліфікованих компетентних майбутніх учителів до професійної діяльності в інклюзивній школі. Тому актуальним завданням професійної освіти є оновлення змісту підготовки вчителів початкових класів до майбутньої педагогічної діяльності в умовах спільного навчання дітей з особливими освітніми потребам і дітей з нормативним розвитком.

Аналіз чинних навчальних планів професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи засвідчив, що потрібна навчальна дис-

ципліна «Основи інклюзивної педагогіки». Вона є базовою. Однак складність опанування знаннями уміннями та навичками з цього предмету полягає у тому, що до неї відсутнє навчально-методичне забезпечення.

Обмеження інформації про педагогіку інклюзивної освіти і навчання дітей з обмеженнями життєдіяльності різних нозологій в умовах загальноосвітньої школи зумовила нас розробити підручник «Основи інклюзивної педагогіки» та обґрунтувати визначення нових знань про мистецтво спільного навчання, виховання і розвитку дітей в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу, незалежно від віку, рівня психофізичного розвитку, соціально-економічного статусу, ввести визначення інклюзивної педагогіки. Інклюзивна педагогіка – це галузь системи педагогічних наук, яка вивчає процес спільного навчання і виховання нормативних дітей і дітей з особливими освітніми потребами та здійснює пошук ефективних шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх учнів в умовах загальноосвітнього навчального закладу [5, с. 19].

Кожна галузь нових знань виділяється у науку тоді, коли їй притаманний об'єкт і предмет дослідження, понятійний апарат. Об'єктом дослідження інклюзивної педагогіки є реальна дійсність, яка обумовлює розвиток людського індивіда в процесі виховання, навчання і освіти; система педагогічних явищ, пов'язаних з розвитком індивіда в умовах інклюзії. Предметом дослідження інклюзивної педагогіки є процес професійної діяльності уповноважених державою фахівців, спрямований на задоволення індивідуальних потреб усіх дітей в умовах отримання освіти в інклюзивному загальноосвітньому навчальному закладі. Метою інклюзивної педагогіки є пояснення, опис та прогнозування педагогічних процесів і явищ, котрі відбуваються у спеціально організованому соціокультурному освітньому середовищі для спільного навчання і виховання здорових дітей і дітей з різними видами нозологій.

Загалом зміст навчального матеріалу підручника спрямовується на професійну підготовку майбутнього вчителя початкової школи до роботи з молодшими школярами в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу. Подана у підручнику інформація базується на опублікованих матеріалах канадських, європейських і вітчизняних досліджень та зосереджена у двох розділах: «Загальні засади інклюзивної педагогіки», «Теорія інклюзивної освіти, навчання та виховання».

Зміст і логіка навчальної дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки» максимально враховують можливості реалізації міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків.

На цьому етапі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи проходить перше ознайомлення з окремими теоретичними аспектами інклюзивної педагогіки й інклюзивної освіти. Отримані студентами знання з курсу інклюзивної педагогіки закладають основи для

формування соціально-педагогічної компетентності у сфері діагностичної, організаційної, реабілітаційної, корекційної та інших компетенцій, котрі необхідні при роботі в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу.

На практичних заняттях з курсу «Основи інклюзивної педагогіки» у майбутнього вчителя початкової школи формуються уміння використовувати інноваційні методи навчання, методичні прийоми розвитку та корекції когнітивної, емоційної та конативної сфер молодшого школяра. Професійно підготовлений майбутній вчитель початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу має володіти здоров'язберезувальними технологіями; організувати свою діяльність з урахуванням принципів збереження та зміцнення здоров'я всіх суб'єктів навчального процесу.

Виходячи із думки педагогів-практиків (Л. Антонова, Т. Бойченко, І. Борисова, О. Ващенко, А. Севрук, І. Цушко та ін.), що актуальними для учителя початкової школи при роботі в інклюзивному середовищі є використання комплексних здоров'язберезувальних технологій (профілактика захворювань, корекція та реабілітація здоров'я (фізкультурно-оздоровчі та валеологічні)); педагогічних технологій, що сприяють збереженню здоров'я; технологій, що формують здоровий спосіб життя (ЗСЖ), які забезпечуються командою фахівців.

Майбутній учитель початкової школи при роботі в інклюзивному середовищі загальноосвітнього закладу має вправно володіти пізнавально-оздоровчими анімаційними компетенціями, які буде застосовувати як в урочний, так і в позаурочний час. Ця ділянка роботи, стверджує В. Бобрицька, є важливою для соціальної адаптації та психолого-педагогічної реабілітації дітей з вадами здоров'я і, водночас, має потужний виховний вплив на їхніх здорових однолітків, також потребує уважного вивчення й внесення змін у систему професійної підготовки педагогічних кадрів для інклюзивної освіти [2, с. 57].

Вивчаючи тему «Особливості організації інклюзивного навчання в загальноосвітній школі», студенти ознайомлюються із принципами інклюзивної освіти на засадах здоров'язберезувальних технологій, до яких належить створення: сприятливих умов навчання дітей у школі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання); оптимальної організації навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм); повноцінного та раціонального організованого рухового режиму [5, с. 84, 94].

Тема «Форми організації процесу навчання в інклюзивній школі» спрямовує професійну діяльність майбутнього вчителя початкової школи на вивчення особливостей навчання шестирічних школярів, у яких ще недостатньо сформовані центральна нервова система, зорові та слухові

аналізатори, руховий апарат. На практичному занятті з цієї теми у студентів формуються професійно спрямовані навички не лише забезпечувати дидактичну мету уроку, але й сприяти зміцненню здоров'я школярів. Зокрема: починати урок із завдань, які тренують пам'ять та увагу; по чергово використовувати завдання, пов'язані з навчанням і з завданнями на корекційно-реабілітаційну спрямованість (зорова гімнастика, завдання на розвиток дрібної моторики, розвиток мислення); застосовувати технології інтерактивного навчання.

Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу передбачає опанування умінням застосовувати на уроці фізкультхвилинки – від 2 до 5 хвилин. Адже дидактичною вимогою до проведення уроку в інклюзивному класі є врахування особливостей психофізіологічного розвитку дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Фізкультхвилинки допомагають переключити увагу з одного виду діяльності на інший; активно відпочити; розв'язати специфічні завдання, зумовлені особливостями психофізичного розвитку дитини (дати відпочити пальчикам, очам, зняти психоемоційний стан, напруження м'язів тощо). У студентів формуються такі фахові якості майбутнього вчителя початкової школи в інклюзивному середовищі загальноосвітньої школи, які передбачають професійну відповідальність, колективізм, співробітництво, взаємодопомогу та ін.

Щоб зберегти й відновити здоров'я молодших школярів в інклюзивному класі, майбутні вчителі початкової школи на практичних заняттях з курсу «Основи інклюзивної освіти» навчалися добирати вправи для фізкультхвилинки, спрямовані на активізацію функції дихання і серцево-судинної системи. Зверталася увага студентів на те, що рухи під час фізкультурної хвилини за своїм характером мають відрізнятися від тих, які діти виконують на заняттях з фізичної культури. Оздоровчі хвилини під час уроків мають комбінувати в собі фізичні вправи для осанки, вправи для очей, рук, шиї, ніг, які варто проводити під музичний супровід.

Оскільки мовлення перебуває у прямій залежності від розвитку дрібної моторики руки, а кожен із пальців руки має свою ділянку у корі великих півкуль головного мозку. Тому значну увагу приділялося добору вправ для пальчикової гімнастики. Прості рухи кистей допомагають зняти загальне напруження, а також власне з рук, розслаблюють губи, що сприяє поліпшенню вимови звуків, розвитку мовлення дитини. При цьому у майбутнього вчителя початкової школи формується вміння розробляти комплекс вправ, котрий необхідно змінювати через два – три тижні, причому можна змінювати не комплекс загалом, а тільки окремі вправи чи вихідні положення, позаяк корекційно-розвиткові хвилини забезпечують, поперше, активний відпочинок учнів, по-друге, призначені для розв'язку

специфічних завдань, зумовлених особливостями психофізичного розвитку учнів.

Зміст теми «Методи і засоби інклюзивного навчання» максимально розкриває як загальні методи навчання, так і методи розвитку й корекції когнітивної та емоційної сфери дітей, котрі навчаються в інклюзивному класі. Серед них – інтерактивні методи кооперативного навчання: робота в парах; ротаційні (змінювані) трійки; два – чотири – всі разом; карусель; робота в малих групах; методи колективно-групового навчання: мікрофон; мозковий штурм; навчаючись – учусь («Кожен учить кожного», «Броунівський рух»); аналіз ситуації [5, с. 187].

На практичному занятті за темою «Методи і засоби інклюзивного навчання» формувалися навички застосування методичних прийомів корекції конативної сфери молодших школярів. Адже, як зазначає О. Карпенко, погана поведінка дитини є результатом емоційних труднощів та недостатньо сформованих соціальних навиків [3, с. 143]. Погоджуємося з думкою педагога і розглядаємо подолання можливих порушень конативної атмосфери в інклюзивному класі (хуліганство, обманювання, шум на уроках, запізнювання, ігнорування, витіснення) за допомогою комплексу методичних прийомів: сприяти зайнятості кожного учня; контролювати темп уроку; доводити до учня необхідні правила і вимоги; розвивати мотиви учіння; у перші тижні адаптації дитини до шкільного навчання ретельно продумувати управління процесом навчання; в індивідуальну програму розвитку дитини чітко вносити показники досягнення результатів [5, с. 196].

Отже, здоров'язбережувальні технології є обов'язковою складовою професійної діяльності вчителя початкової школи в інклюзивній школі при формуванні у майбутнього вчителя початкової школи соціально-педагогічної компетентності. Застосування учителем початкових класів в інклюзивному навчанні оздоровчих вправ на відновлення зору, на розвиток дрібної моторики пальців у фізкультхвилинки, а також використання динамічних пауз, психологічних, ритмічних, імітаційних фізкультхвилинки відіграє позитивну роль у корекційно-розвитковому навчанні нормативних дітей і дітей з різними видами нозологій.

Висновки. Організація професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу передбачає вивчення базової навчальної дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки», котра передбачає взаємозв'язок фахових знань з інклюзивної освіти, формування практичних умінь та навичок, використання форм і методів організації інклюзивного навчання в загальноосвітній школі. Студенти, оволодіваючи знанням з інклюзивної педагогіки, у майбутньому мають організувати свою діяль-

ність з урахуванням принципів збереження та зміцнення здоров'я всіх суб'єктів педагогічного процесу.

Подальшого дослідження заслуговує вивчення науково-дослідницької діяльності студентів як аспекта професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу.

Література

1. Ашиток Н. Проблеми інклюзивної освіти в Україні [Електронний ресурс] / Надія Ашиток // Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». – Випуск 1/3 (2015). – С. 4–11. – http://ddpu.drohobych.net/pedagogics/arhiv/33_1_2015/3.pdf.
2. Бобрицька В. Державна освітня політика України у сфері освіти осіб з особливими потребами [Електронний режим] / Валентина Бобрицька // Неперервна професійна освіта: теорія і практика (Серія: педагогічні науки). – 2016. – № 3 – 4 (48 – 49). – С. 53–58. – Режим доступу : <http://npo.kubg.edu.ua/images/2016/3-4/11.pdf>. DOI 0000-0002-1742-0103.
3. Карпенко О. Опіка над дітьми як наукова проблема: міждисциплінарний підхід [Електронний ресурс] / Ореста Карпенко // Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». – 2016. – Випуск 3/35. – С. 138–144. – Режим доступу : http://ddpu.drohobych.net/pedagogics/wp-content/uploads/2016/06/2016_3_18.pdf.
4. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк та ін. ; за ред. З.Н. Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
5. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки [текст] : підручник / З.М. Шевців. – К. : «Центр учбової літератури», 2016. – 248 с. – Режим доступу : <http://cul.com.ua/preview/oip.pdf>.

References

1. Ashytok N. Problemy inkluzyvnoi osvity v Ukraini (*Problems of inclusive education in Ukraine*), Liudynoznavchi studii. Seriiia «Pedahohika», 2015, Vol. 1/3, pp. 4–11. [in Ukrainian]
2. Bobrytzka V. Derzhavna osvitiia polityka Ukrainy u sferi osvity osib z osoblyvymy potrebamy (*State educational policy of Ukraine in the field of education of people with special needs*), Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka (seriia: pedahohichni nauky), 2016, № 3 – 4 (48 – 49), pp. 53–58. [in Ukrainian]
3. Karpenko O. Opika nad ditmy yak naukova problema: mizhdystsyplinaryi pidkhid (*Custody of children as a scientific problem: an interdisciplinary approach*), Liudynoznavchi studii, 2016, vol. 3/35, pp. 138–144. [in Ukrainian]
4. Kurliand Z. Pedahohika vyshchoi shkoly (*Pedagogy of High school*), Kyiv: Znannia, 2007, 495 p. [in Ukrainian]
5. Shevtsiv Z. Osnovy inkluzyvnoi pedahohiky (*Fundamentals of Inclusive Education*), Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury», 2016, 48 p. [in Ukrainian]

Одержано 27.03.2017